

П. Рабінович,

академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
заслужений діяч науки і техніки України

ПРОФЕСОР М. П. ОРЗІХ – СПІВФУНДАТОР ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ПРАВОДЕРЖАВОЗНАВСТВА (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Така переорієнтація (як нині висловлюються – «антропологічний поворот») пострадянських теоретико-правових досліджень сприймається в сучасній вітчизняній юридичній науці як факт загальновідомий, начебто очевидний.

Однак не всі сучасні дослідники знають, коли саме й завдяки чиїм творчим зусиллям ще в радянський час формувались передумови для означеної трансформації. Зокрема, зусиллям, які тоді вимагали неабиякої науково-громадянської мужності, сміливості. Відразу варто констатувати, що серед авторів таких зусиль чільне місце належить нашому ювіляру – професору М.П. Орзіху.

Тому спробую здійснити стислий науково-історичний екскурс у цей «сюжет».

Насамперед заради справедливості дозволю собі нагадати, що в радянський період вітчизняної історії вислів «права людини» (особливо з прикметниками «природні», «основоположні») зазвичай взагалі не вживався (навіть після ухвалення ООН у 1948 р. Загальної декларації прав людини, під час голосування за яку на III сесії Генеральної Асамблеї ООН Радянський Союз, як і ще 7 держав, утримався). Тоді офіційно вважалось, зокрема, що зазначене терміносполучення базується на суто ідеалістичному, гранично абстрактному, позаісторичному розумінні прав людини як явища вічного, незмінного: або біологічно, або божественно створеного. Тому в жодній галузі радянського суспільствознавства проблематика основоположних прав людини не досліджувалась. До речі,

саму Загальну декларацію прав людини вперше було опубліковано в загальній пресі лише в 1989 р. в «Літературній газеті» – періодичному виданні Спілки письменників СРСР.

Наприкінці 1960-х рр., після ліквідації культу особи Й.В. Сталіна та викриття масових злочинних репресій, вчинених за його «мудрого» керівництва, в умовах «відлиги» з'являються статті й тези вже досить авторитетного тоді фахівця із загальнотеоретичного праводержавознавства, завідувача кафедри теорії та історії держави і права Київського державного університету імені Тараса Шевченка – професора П.О. Недбайла, у яких було вжито термін «права людини» («Радянське право», 1964, № 1, с. 152; «Тезиси докладов Республиканской межвузовской научной конференции, посвященной проблемам советского права», Одесса, 1965, с. 5; «Політична організація суспільства», Київ, 1967, гл. 8; «Советский ежегодник международного права (1969)», Москва, 1970, с. 35–36). Зараз, мабуть, важко в це повірити, проте тоді наважитись на такий незвичний для вітчизняних науковців крок могла лише людина неабиякої наукової принциповості з глибинним гуманістичним світоглядом.

У цих працях автор піддав критиці трактування феномена прав людини як явища лише державного. Він писав про соціально-політичні (не юридичні) права людини в суспільстві – права й свободи, притаманні кожній особистості. Кожна людина, існуючи в суспільстві,

має певні невід'ємні та невідчужувані права й свободи, які уособлюють її соціальну сутність, характеризують її як істоту суспільну. Водночас вони набувають юридичного значення лише тоді, коли визнаються та закріплюються законом, що, однак, не означає, ніби держава є їхнім джерелом. Отже, можна сказати, що професор П.О. Недбайло став провісником української наукової школи загальної теорії прав людини. Так чи інакше, він неквапом, проте послідовно почав вживати заходів із формування й розвитку засад нового для радянської загальнотеоретичної юриспруденції напрямку – загальної теорії прав людини. Між іншим, до цього його стимулювало, зокрема, і те, що з початку 1960-х рр. він неодноразово брав участь у діяльності деяких структур ООН як представник Української РСР, насамперед у сесіях Комісії ООН із прав людини. Невипадково в 1968 р., коли відзначалось 20-річчя ухвалення Загальної декларації прав людини, професора П.О. Недбайла – єдиного з представників соціалістичних країн – було нагороджено спеціальною медаллю ООН «За заслуги в захисті прав людини».

Так, у цей час П.О. Недбайло зараховує до себе в аспірантуру випускника Омського університету М.В. Вітрука, якому затверджується тема кандидатської дисертації саме з теорії прав людини. У співавторстві з останнім пізніше й мені випало опублікувати у «всесоюзному» журналі «Правоведение» статтю «Социалистическое право и личность» (1970, № 3), яка не залишилась непоміченою колегами-теоретиками.

Ось тоді до цього ще малочисельного «праволюдного» осередку вітчизняних юристів-теоретиків приєднався одеський дослідник – кандидат юридичних наук М.П. Орзіх, обравши темою своєї докторської дисертації теоретичні питання юридичного впливу права на особистість. Найбільш вагомими результатами його докторського дослідження, захищеного в 1978 р. в Харківському

юридичному інституті (нині – Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого), було оприлюднено в двох знакових монографіях: «Личность и право» (М. : Юридическая литература, 1975. – 112 с.) та «Право и личность» (О. : Вища школа, 1978. – 144 с.).

При цьому наявна тоді спеціальна цензура друкованих видань («Головліт»), якій в обов'язковому порядку піддавалась майже вся наукова література із суспільствознавства, висловила заперечення щодо публікації в Україні другої з наведених книг, мотивуючи це тим, що питання про особистісну цінність соціалістичного права, яке розглядалось у цій монографії, не відповідає офіційним уявленням про роль і значення такого права, адже останнє вважалось цінним лише для всього суспільства. Тому М.П. Орзіху довелося докласти неабияких зусиль, оскаржити наведене «звинувачення» цензора, щоб довести обґрунтованість своєї позиції, так би мовити, нешкідливість для радянських читачів і тогочасної юридичної науки.

У згаданих монографіях М.П. Орзіха розглядалися такі питання:

- методологічні засади дослідження особистості;
- правовий рівень структури особистості;
- особистісна цінність соціалістичного права;
- теоретичне обґрунтування правового впливу на особистість;
- межі впливу права на особистість;
- категорія правового впливу в системі загальнотеоретичного правознавства;
- зміст механізму впливу права на особистість;
- форми правового впливу на особистість;
- правова діяльність особистості.

Неважко зрозуміти, що такі методологічно значущі, навіть філософсько-правові аспекти не могли не стимулювати подальші загальнотеоретичні дослідження праволюдної проблематики. Завдяки цьому вони, очевидно,

посприяли поступовому формуванню вітчизняної загальної теорії прав людини. Отже, роботи М.П. Орзіха стали вагомим внеском у здійснення антропологічного повороту в пострадянській науковій юриспруденції – закономірного процесу подальшої гуманізації як самого праводержавознавства, так і правового регулювання в Україні.

Заслуга доктора юридичних наук, професора Марка Пилиповича Орзіха в цьому процесі є беззаперечною.

Ключові слова: особистість, право, загальнотеоретичне правознавство, М.П. Орзіх.

У статті характеризується неабиякий внесок професора М.П. Орзіха в гуманістичну переорієнтацію вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства, дослідження людиноцентристських засад державно-правового регулювання, які розпочались із середини 1960-х рр. Висновок про такий внесок базується насамперед на аналізі двох фун-

даментальних монографій М.П. Орзіха: «Личность и право» та «Право и личность».

В статтє характеризується значительный вклад профессора М.Ф. Орзи́ха в гуманистическую переориентацию отечественного общетеоретического правовосударствоведения, исследование человекоцентристских начал в государственно-правовом регулировании, которые начались в середине 1960-х гг. Вывод о таком вкладе базируется прежде всего на анализе двух фундаментальных монографий М.Ф. Орзи́ха: «Личность и право» и «Право и личность».

The article sets forth a significant contribution by professor M.F. Orzih in humanistic transformation of the domestic general theory of state and law, which began in the mid60s of the last century. The result of this contribution is based primarily on an analysis of two fundamental monographs by M.F. Orzih “Person and Law” and “Law and personality”.

